

בס"ד

"ברית ערבות מואב" לפרשת כי תבוא

במעמד זה מחלק משה את שבטי ישראל לשניים, כשחצי מהשבטים קשורים לקללה והחצי השני לברכה:

2. דברים כ"ז, יב-יד

"אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים בעברכם את הירדן - שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנמן: ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל - ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי. מייד לאחר מכן עוברת התמונה אל הלויים (כ"ז, יד): "וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם".

ואז מובאת רשימת ה'ארורים', הנחתמים תמיד בסיומת "ואמר כל העם אמן".

תיאור זה מעורר כמה קשיים:

א. נראה, לכאורה, שרשימת ה'ארורים' היא היא ה"קללה" הנזכרת קודם לכן. אולם אם כן, מהי ה"ברכה", ומדוע היא איננה נזכרת במפורש?

ב. מהו היחס בין תפקיד השבטים לבין תפקיד הלויים? בתחילה נראה שהשבטים הם המברכים והמקללים, אך בהמשך משתמע שהלויים הם אלו שאומרים לפחות את הקללות.

ג. מן הפסוקים לא ברור מהו תפקידם של בני שבט לוי: מצד אחד - שבט לוי נמצא בין השבטים העומדים על הברכה, ומצד שני - הלויים הם אלו שאומרים את ה'ארורים'.

לפני שניגש לפתרון קשיים אלו, נציין מקור חשוב נוסף להבנת הפרשה - תיאור הביצוע בספר יהושע:

3. יהושע ח', לג-לד

"וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטים עמדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלויים נשאי ארון ברית ה', כגר כאזרח, חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל, כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה: ואחרי כן קרא את כל דברי התורה, הברכה והקללה, ככל הכתוב בספר התורה".

המפרשים העלו שתי גישות מרכזיות בהבנת הפרשה: רוב המפרשים (רש"י, רשב"ם ועוד) הלכו בעקבות המשנה במסכת סוטה:

4. משנה סוטה לב ע"א

"ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל, והכהנים והלויים והארון עומדים למטה באמצע. הכהנים מקיפין את הארון, והלויים את הכהנים, וכל ישראל מכאן ומכאן, שנאמר: 'וכל ישראל וזקניו ושפטים ושופטים עומדים מזה ומזה לארון וגו'. הפכו פניהם כלפי הר גריזים

הברכה והקללה ורשימת ה'ארורים'

הרכבם של פרקים כ"ז-ל' (המשכה של פרשתנו וכל פרשת נצבים) מעורר קשיים רבים בפני המעיין, ועל חלקם נעמוד בהמשך עיוננו.

אך דבר אחד ניתן לומר בבירור על כוונתם:

הם מתארים כריתת ברית בין ה' לישראל.

העילה לכריתת הברית ואף תוכנה היסודי הם המצוות שנתינתן לישראל נשלמה זה עתה, עם סיום נאומו של משה.

היכן נכרתה ברית זו? הדבר מפורש בכ"ח, סט:

1. דברים כ"ח ס"ט

אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב.

[הערה: ראוי לציין שגם הברית שנכרתה בחורב חוזקה בנאום מפורט של ברכות וקללות (ולכך רומז הפסוק שהבאנו: "מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב")

שרש"י פרשו: "קללות שבתורת כוהנים שנאמרו בסיני".

וגם הרשב"ם פרש: "תוכחות שבפרשת אם בחקתי, שכתוב בסופו (כ"ו, מו) 'ביד משה בהר סיני - בהר חורב'".

אך כתיבתן של הללו נדחתה לסופו של חומש ויקרא (בפרשת בחקתי, פרק כ"ו), על דרך איחור המוקדם, כדי שיחולו גם על המצוות שניתנו באוהל מועד ושנכתבו בספר ויקרא.]

המאפיין המובהק ביותר של הברית הנכרתת בארץ מואב הוא "דברי הברית":

הברכות והקללות הנאמרות בסמוך לכריתתה כדי לחזקה.

אלא שכפי שהנראה יש יותר מסט אחד של ברכות וקללות בברית זו.

בתחילת השיעור נדון במעמד הברכה והקללה המתואר בפרק כ"ז וביחס שלו לברכות והקללות המופיעות בפרק כ"ח.

בחלקו השני של השיעור נעסוק ביחס שבין הברית המתוארת בפרקים כ"ז וכ"ח ובין הברית המתוארת בפרק כ"ט.

הברכה והקללה

את הפרקים המתארים את כריתת הברית בין הקב"ה ובני ישראל פותח פרק כ"ז בו מתוארת נתינת הברכה והקללה על הר גריזים ועל הר עיבל.

אשר לא ידעתם: והיה כי יביאך ה' א-לוהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה - ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל."

תיאור זה דומה מאוד לתיאור השכר והתוכחה בפרק כ"ח:

8. דברים כ"ח, א-טו

"והיה אם שמעו תשמע בקול ה' א-לוהיך לשמור לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום - ונתנך ה' א-לוהיך עליון על כל גויי הארץ: ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול ה' א-לוהיך... והיה אם לא תשמע בקול ה' א-לוהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום - ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך."

ב. ששה שבטים 'עומדים על הברכה' וששה עומדים על הקללה, וכנגד זה - בפרשת התוכחה נזכרת המילה "ברוך" שש פעמים (פס' ג-ו) וכך גם המילה "ארור" (פס' טז-יט).

ג. ראב"ע עצמו מבסס את שיטתו על הפסוקים שבספר יהושע. מהפסוקים שהזכרנו לעיל - "ואחרי כן קרא את כל דברי התורה, הברכה והקללה, ככל הכתוב בספר התורה" - אכן נראה שיהושע היה זה שקרא את הברכות והקללות במעמד זה.

אמנם, גם לפי כיוונו של ראב"ע, עדיין קשה:

מדוע הפסיקה התורה באמצע תיאור הברכות והקללות, והביאה את תיאור דברי הלויים ואת רשימת ה'ארורים'? מה היחס בין שתי הפרשיות הללו?

"ארור האיש אשר לא יקים את דברי התורה הזאת"

הרב אמנון בזק מציע שעל פי שיטת ראב"ע מעמד הר גריזים והר עיבל נחלק לשני חלקים:

בחלק הראשון עמדו הלויים ואמרו את רשימת ה'ארורים' בלבד, וכפי שנראה מספר יהושע, בחלק זה עמדו הלויים בין שני ההרים.

בחלק השני נאמרו הברכות והקללות המופיעים בפרק כ"ח, ובחלק זה לא היה ללויים תפקיד מיוחד.

מספר יהושע נראה שהברכות והקללות לא נאמרו בפועל על ידי כל השבטים, אלא רק על ידי יהושע, כמייצג של עם ישראל כולו.

קיומם של שני חלקים במעמד הר עיבל והר גריזים משתמע מהפסוקים בספר יהושע, המחלקים את המעמד באופן ברור לשניים: - מקור 3 -

1. "וכל ישראל וזקניו ושׂטרים ושפטיים עמדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלויים נשאי ארון ברית ה', כגר כאזרח, חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל, כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה"

2. "ואחרי כן קרא את כל דברי התורה, הברכה והקללה, ככל הכתוב בספר התורה."

נראה פשוט, שהחלק השני מתייחס לרשימת הברכות והקללות שבפרק כ"ח, המתקשר, על פי גישתנו בעקבות ראב"ע, לחלוקת השבטים.

לאור זאת, נראה שהחלק הראשון מתייחס לרשימת ה'ארורים', הנאמרת "בראשונה".

ופתחו בברכה: 'ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה', ואלו ואלו עונין אמן. הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: 'ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה', ואלו ואלו עונין אמן, עד שגומרין ברכות וקללות."

לפי גישה זו, לרשימת ה'ארורים' הייתה רשימה מקבילה של 'ברוכים', ושתי רשימות אלו הן "הברכה והקללה".

ה'טקסט המלא' נקרא על ידי הלויים, והשבטים עצמם לא עשו דבר, פרט לעניית אמן על כל הברכות והקללות.

על תפקידו הכפול של שבט לוי עמדה הגמרא שם, והעלתה כמה אפשרויות:

5. סוטה לו"א

"תניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: אי אפשר לומר לוי למטה, שכבר נאמר למעלה, ואי אפשר לומר למעלה, שכבר נאמר למטה. הא כיצד? זקני כהונה ולויה למטה, והשאר למעלה. רבי יאשיה אומר: כל הראוי לשרת למטה, והשאר למעלה. רבי אומר: אלו ואלו - למטה הן עומדים. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה, כלפי הר עיבל ופתחו בקללה."

לדעת תנא-קמא ור' יאשיה, שבט לוי התפצל לשתי קבוצות (והתנאים העלו שני כיוונים באיזה אופן הייתה החלוקה), בעוד שלדעת רבי כל השבטים עמדו למטה.

מכל מקום, גישת המפרשים על פי חז"ל נתקלת בכמה קשיים על פי פשוטו של מקרא:

1. אם, אכן, הקללה הנזכרת בתחילת הפרשה היא רשימת ה'ארורים', לא מובן מדוע לא נזכרו הברכות. קושייה זו מציקה במיוחד לאחר שהברכות הוזכרו בתחילה במפורש - "אלה יעמדו על הברכה". מדוע, אם כן, מפורטות רק הקללות?

2. לפי גישת חז"ל, לא מובנת כל כך חלוקת השבטים ותפקידם, לאחר שכולם עונים אמן על כל הברכות והקללות.

3. לגבי תפקידו של שבט לוי, גם אם נקבל את גישת תנא-קמא ור' יאשיה דלעיל, הקרובה יותר לפשוטו של מקרא בספר יהושע, עדיין לא מובן מדוע בפרשתנו חלוקה זו אינה נזכרת.

על כן נראה שפירושו של ראב"ע קרוב יותר לפשוטו של מקרא.

6. ראב"ע

"על דרך הפשט, הברכה היא: ברוך אתה בעיר, והקללה - היפך זה. והעך בספר יהושע".

כלומר, הברכות והקללות הן אלו שנזכרות בפרשת התוכחה, להלן בפרק כ"ח.

ניתן להביא לכך כמה ראיות:

א. פרשת הברכות והקללות על הר גריזים ועל הר עיבל נזכרה לראשונה בפרק י"א, ושם היא תוארה כך:

7. דברים י"א, נו-כט

"ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: את הברכה - אשר תשמעו אל מצות ה' א-לוהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום: והקללה - אם לא תשמעו אל מצות ה' א-לוהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים

כצפוי, התשובה לשאלה זו היא כפולה:

1. "ואמרת לבנך - עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה: ויתן ה' אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים, בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו: ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה לראות את ה' א-לוהינו".
2. "לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה: וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' א-לוהינו כאשר צונו". (ו', כא-כה)

חובת קיום המצוות נובעת אפוא משתי סיבות:

הן מכוח עבודתנו לקב"ה, והן מכוח העובדה ששמירת המצוות היא "לטוב לנו".

נראה, שההבדל שבין פרשת הברכות והקללות לבין רשימת ה'ארורים' מתבטא גם בשאלת הדוברים:

בפרשת הברכות והקללות, כאמור, נטלים השבטים חלק פעיל, ובכך מבטאים את ההכרה בדבר הקשר בין דרכו של עולם לבין קיום המצוות.

דרך זו, המציגה את הבחירה שיש לאדם, צריכה להיאמר על ידי בני ישראל, כדי שיפנימו את תוכן הדברים, יעמדו על ההבדל שבין הברכה והקללה בחייהם ויסיקו את המסקנה הנכונה - "ובחרת בחיים".

לעומת זאת, את רשימת ה'ארורים' אומרים רק הלויים, ויתר העם עונה אמן.

הלויים מייצגים כאן את הקב"ה, ועם ישראל, העונה "אמן", הוא הצד השני בהסכם זה, שבו מקבל עליו העם מחויבויות גם ללא רווח ניכר לעין.

דרך זו, המזכירה יותר כפיית הר כגיגית, אינה מציגה אפשרויות שיש לשקול אותם, אלא חובה שיש לקבלה.

ממילא מובן גם ההבדל שבין הצגת הקללה בחלק הראשון לבין הצגתה בחלק השני:

בפרק כ"ח מובאות הברכות והקללות בפירוט רב, וה'ארורים' השונים מתייחסים להיבטים שונים בחיי האדם: "ארור אתה בעיר, ארור אתה בשדה" וכיו"ב.

בפרק כ"ז, לעומת זאת, נאמר רק "ארור", בלא הסבר באיזה אופן מדובר.

וההבדל ברור:

פרק כ"ז מבטא את עצם חומרת אי-קיום המצוות, ועל כן די בהגדרת מי שלא יקיים אותן במילה "ארור".

פרק כ"ח, לעומת זאת, מבטא את הרעיון שהעולם מתנהל על פי קיום ואי-קיום המצוות, ועל כן יש טעם לפרט כיצד לשאלת קיום המצוות יש השפעה על כל תחומי החיים.

"יחודם של ה'ארורים"

מעבר להבנת האירוע עצמו ראוי לעמוד על המכנה המשותף המיוחד שיש לכל שנים-עשר ה'ארורים'.

לדמויות שונות, ולשם כך נדרשה, כמובן, לשנות את התשובות מאלו שניתנו בתורה במקור. כך לגבי שאלת 'הבן החכם', שההגדה שינתה את משמעות השאלה והפכה אותה לשאלה אינפורמטיבית (כנראה מתוך ההנחה שהבן החכם אינו צריך לשאול על עצם המחויבות לקיום המצוות), ועל כן גם התשובה לבן הזה היא אינפורמטיבית - "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח...".

על כך קשה, כמובן, מהלשון - "כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה", אך ניתן ליישב לשון זו באחת משתי דרכים:

א. רד"צ הופמן, בפירושו לדברים, מאריך ליישב את הסתירות בין התיאור בפרשתנו ובין התיאור ביהושע, ובין השאר מציע שעל ידי קללת מי שאינו מקיים את המצוות, זוכה כל העם לברכה;

ב. ייתכן שהביטוי "לברך את העם" נאמר בלשון 'סגי נהור', ומשמעו - לקלל את העם.

לשון זו ננקטת לא פעם במקרא - עיין, לדוגמה, מלכים א' כ"א, יג: "ברך נבות א-לוהים ומלך"; (ואיוב א', ה; יא.).

ומסביר הרב אמנון בזק ששני החלקים מבטאים שתי דרכים בעבודת ה'.

החלק השני, שבו נאמרו הברכות והקללות, מבטא את הרעיון ששמירת המצוות תביא לברכות ונטישתן תגרום לקללות ולצרות רבות.

בכך באה לידי ביטוי ההכרה בקשר שבין השמיעה בקול ה' לבין דרכו של עולם, המתנהל באופן ישיר על פי התנהגותם של בני ישראל.

לו הייתה קיימת דרך זו בלבד - הרי שהיא הייתה משאירה, לכאורה, את הבחירה לאדם בין הברכה לבין הקללה, ואם ירצה האדם לקחת על עצמו את הסיכון של הקללות והצרות בלא קיום המצוות - הרשות בידו.

מובן שאפשרות זו אינה קיימת בפועל, שהרי המחויבות לשמור תורה ומצוות אינה נובעת רק מהעובדה שדרך זו גוררת ברכה, אלא גם מהמחויבות הבסיסית לעבוד את הקב"ה, שהוציא אותנו ממצרים והוליך אותנו במדבר.

על כן, רשימת ה'ארורים' שבחלק הראשון מבטאת את הרעיון שגם אם לא הייתה ברכה למי שמקיים את המצוות - עדיין ארור היה מי שלא היה מקיימן.

בעניית "אמן", קיבל על עצמו כל העם את חובת קיום המצוות גם שלא על מנת לקבל פרס.

דווקא לפני העמדת שתי האפשרויות בפני עם ישראל, יש צורך להדגיש את המחויבות הבסיסית לקיום המצוות, שאינה תלויה בשכר ובעונש.

שניות זו באה לידי ביטוי בדברים שאומר משה לבני ישראל בתחילת נאום המצוות, בתשובה לשאלת הבן הצפוי:

9. דברים ו', כ

"כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א-לוהינו אתכם".

משמעותה של שאלה זו, כפי שניתן ללמוד מן התשובה, אינה 'מה' כשאלה אינפורמטיבית, אלא 'מה הטעם שאנו מחוייבים לקבל עלינו את העדות והחוקים והמשפטים¹.

1 בהגדה של פסח אנו מוצאים את השאלה הזו כשאלת הבן החכם. למעשה, בכל ארבעת המקומות בתורה שזכרת התייחסות לשאלות הבנים, תמיד משמעות השאלה על פי הפשט היא מדוע יש לקיים את המצוות. ההגדה, שרצתה לבטא את הרעיון החשוב שיש להתייחס לכל בן לפי אופיו, דרשה את הפסוקים באופן שיתאימו

13. ר"י אברבנאל בפירושו לפסוק ס"ט בפרק כ"ח

וכבר עלה על דעתו, שהקללות [שבפרק כ"ח] לא נקראו 'ברית' כי אם 'ייעודי העונשים', והברכות - 'ייעודי ה' ושללא אמר הכתוב 'אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב' על הקללות שנוכרו בסדר והיה כי-תבוא, כי אם על הברית שזכר מיד בפרשת אתם נצבים [פרק כ"ט].

מעבר לשאלה מה הפרוש הקרוב יותר לפשט הפסוקים, הרי שעצם האפשרות לפרש את פסוק סט כסיכום למה שלפניו או ככותרת למה שאחריו מעלה שאלה.

בפרק כ"ט אנו מוצאים נאום ברית אופייני נוסף, המייעד עונשים חמורים למי שיפר את הברית הנכרתת עתה בערבות מואב.

הנה ציטוטים מתוכו :

14. דברים כ"ט, ט-כ

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' א-להיכם... לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' א-להיך כרת עמך היום. למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לא-להים... פן יש בכם איש או אשה... אשר לבבו פנה היום מעם ה' א-להינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם... לא יאבה ה' סלח לו, כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים.

בהמשך 'דברי הברית' הללו מתרחבת הפורענות על הפרת הברית לארץ כולה ולעם כולו :

כא ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את-מכות הארץ שהוא ואת-תחלואיה אשר-חלה יהנה בה. כב גפרית נמלח שרפה כל-ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל-עשב קמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבאים אשר הפך יהנה באפו ובחמתו. כג ואמרו כל-הגוים על-מה עשה יהנה ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. כד ואמרו על אשר עזבו את-ברית יהנה אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים. כה וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא-ידעום ולא חלק להם. כו ויחר-אף יהנה בארץ שהוא להביא עליה את-כל-הקללה הכתובה בספר הזה. כז ויתשם יהנה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל-ארץ אחרת פיוס הזה. כח הנסתר ליהנה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה הזאת.

כמו שהקללות שבפרק כ"ח, מסתיימות בעזיבת הארץ ובגלות (סג-סד):

ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. והפיצך ה' בכל העמים...

כלומר נאום הברית שבפרק כ"ט מסתיים בפורענות דומה, לזו שבה מסתיימות הקללות שבפרק כ"ח.

ונשאלת השאלה, מה צורך בשני נאומי אזהרה - בחזרה על 'דברי הברית' בהרחבה כה רבה בשני פרקים סמוכים?

ההבדלים בין פרק כ"ח לפרק כ"ט

כדי להשיב על שאלה זו, יש לבחון את ההבדלים הבולטים בין שני הפרקים הללו. נתחיל בציון שלושה מהם :

א. בפרק כ"ט אין כל ברכה על קיום הברית. מיד אחר תיאורה של כריתת הברית עצמה (בפסוקים ט-יד) מתחיל האיום על מפריה (טו-ז):

כבר ראבי"ע עמד על כך, שהמשותף לרשימת העבירות הוא האפשרות לעוברן בסתר, ולגבי שתי עבירות הדבר נאמר במפורש :

10. דברים כ"ז, טו-כז

"ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש ושם בסתר... ארור מכה רעהו בסתר"

ראבי"ע מבאר מדוע גם יתר העבירות נעשות בדרך כלל בסתר (וכעין זה ביאר גם הרשב"ם):

11. ראבי"ע כ"ז, יד-כא

"והחל מהעיקר, שהוא בינו ובין בוראו, ואחר כן בינו ובין אבותיו, כי מי ידע אם יקלה אותם... מסיג גבול רעהו - כי הוא דבר נסתר. ומשגה עיוור - גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגה... ומטה משפט גר יתום - כי אין להם עוזר, והנה גם הוא בסתר. והזכיר הגר גם היתום והאלמנה, כי אם יטה הדיין משפט אחרים - יערערו עליו ויפרסמוהו, והגר והיתום והאלמנה - אין להם כח. ושוכב עם אשת אב ואחות וחותרת אינו נחשד להתייחד עמה, על כן הוא דבר נסתר, ואין כן שאר העבירות. עם כל בהמה, זכר או נקבה - כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור, על כן לא הזכירו."

ואכן, ניתן להביא ראיה לעיקרון זה מפרשה אחרת בתורה, שגם בה אנו מוצאים שנציג שבט לוי מקלל את מי שעבר עבירה ואדם מישראל עונה "אמן" - פרשת הסוטה :

12. במדבר ה', כא-כב

"והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה, ואמר הכהן לאשה - יתן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך, בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה: ובאו המים המאריים האלה במעיד לצבות בטן ולנפל ירך, ואמרה האשה - אמן אמן."

גם בפרשה זו, התורה מדגישה שתהליך זה מתבצע רק משום שהעבירה נעשתה בסתר: "ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה, ועד אין בה והוא לא נתפשה" (במדבר ה', יג).

בפרשת סוטה באה לידי ביטוי ההכרה באמונה בקב"ה, הבוחן כליות ולב, גם כאשר הדברים נסתרים מעין בשר ודם.

וכך גם בפרשתנו :

הדגש על קבלת ה'אורורים' על הדברים הנעשים בסתר מחדד את המסר המרכזי העומד מאחורי הפרשה :

קבלת עול מלכות שמיים בכל מצב ובכל תנאי, גם כשהדברים נסתרים מעין בשר ודם ואינם גורמים כביכול שום נזק למי שעובר עליהם.

מה הם דברי הברית, ומדוע יש צורך בשני נאומי ברית?

מקובל להסביר שב"דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב" (פסוק ס"ט בפרק כ"ח החותם את הברכות והקללות) הכוונה לפרק כ"ח (א"ס"ח), שקדם לפסוק זה, ופסוק ס"ט בא אפוא לסכם את תפקידן של הברכות והקללות שלפניו כ"דברי הברית" שנכרתה במואב ולהציבם אל מול דברי ברית קודמים שנאמרו בהר חורב: הברכות והקללות שבפרשת בחקתי.

אבל ר"י אברבנאל מציע פירוש אחר (הדברים מובאים מסוף ההקדמה שכתב לספר דברים, והוא חוזר עליהם בפירושו לפסוק ס"ט בפרק כ"ח):

הבנה זאת מסבירה גם את הפורענות המהירה והחריפה המתוארת בפרק כ"ט: העברה על איסור עבודה זרה מהווה התנערות מוחלטת מברית ה', ואין בה מקום לשלבים שונים של ירידה; בהתאם לכך גם הפורענות היא מהירה וגמורה, ללא שלבי ביניים.

לעומת זאת ביחס להפרת המצוות: תהליך כזה הוא בד"כ הדרגתי, ועל כן גם הפורענות הבאה עליו היא כזו.

כמו כן, חומרתה הרבה של עבודה זרה היא שמצריכה להפנות איום מיוחד בעונשים חמורים אף כלפי היחיד או הקבוצה מתוך העם הפונים לכך (בדומה לעונש החמור של עיר נדחת).

לסיכום הצורך בשני נאומי ברית נובע אפוא משתי סכנות שונות של הפרת הברית:

האחת - הידרדרות דתית רחבת היקף שתפגע בקיום כלל המצוות, והאחרת - התפתות לעבודה זרה.

כשמתבוננים בנאום המצוות הגדול של משה קל לראות את ההבדל הגדול בין תת הנאום בפרקים ה'-י"א, שבו האזהרה העיקרית היא על עבודה זרה, לבין תת הנאום בפרקים י"ב-כ"ו, שבהם מפורטות מצוות רבות - ואזהרה על עבודה זרה דווקא אינה בכללן.

שני נאומי הברית השונים שייכים אפוא לשתי החטיבות בנאומי הגדול של משה:

'דברי הברית' שבפרק כ"ח שייכים לנאומי המצוות המפורטות הכלולים בפרקים י"ב-כ"ו, ועל המצוות הללו חלה הברית;

ואילו 'דברי הברית' שבפרק כ"ט משתייכים לחטיבת הנאומים הכלולה בפרקים ה'-י"א, העוסקת בנאמנות הבסיסית של העם לא-לוהיו, שביטולה מתבטא בעברה אחת בלבד - בעבודה הזרה.

"למה הוצרך משה רבנו ע"ה לכתוב ברית עם ישראל" בערבות מואב?

בראש פירושו לפרשתנו מעלה ר"י אברבנאל את השאלה הבאה: **16. ר"י אברבנאל בראש פירושו לפרשתנו**

באמרו (כ"ח, ט) 'אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב'. למה הוצרך משה רבנו עליו השלום לכתוב ברית עם ישראל [ענתה, בערבות מואב] ולמה ציווהו יתברך עליו, כיוון שכבר כרת ברית עמם בהר סיני על שמיעת התורה ושמירתה? כי דברי הברית אינם מצוות שיצטרך משה לבארם [כפי שעשה בנאומו, שביאר לישראל מצוות שונות שהיה צורך לבארן]. ועם היות שאותו הדור לא היה בברית הראשון [שהרי רוב העומדים בהר סיני מתו במדבר], לא היה מחויב שבכל דור ודור יכרות ברית חדשה, ודי היה בברית הראשונה שקיבלו אבותיהם.

שאלה זו חשובה מאוד להבנת הברית המתוארת בפרקים כ"ז-ל':

מה הביא לכריתות ברית זו (על שני גווניה שתוארו בסעיף הקודם)?

"כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים... ותראו את שקוציהם... פן יש בכם איש או אשה... אשר לבבו פנה היום מעם ה'..."

פרק כ"ח, לעומת זאת, בנוי מברכה - "אם שמוע תשמע בקול ה' " (א-יד) - ומקללה "אם לא תשמע" (טו-סח).

ב. הפורענות המתוארת בפרק כ"ח היא אטית ומדורגת, ורק בסופה היא מגיעה לשיאה:

חורבן, גלות העם והפצתו בין כל העמים.

הפורענות המתוארת בפרק כ"ט, לעומת זאת, היא טוטלית ומיידית.

כך ביחס ליחיד או לקבוצה - (יט) "ומחה ה' את שמו מתחת השמים"; וכך בייחוד ביחס לעם כולו, שאין נזכרים ביחס אליו כל שלבי ביניים, אלא מיד "גפרית ומלח שרפה כל ארצה... ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה".

ג. פרק כ"ח עוסק בגמולו של העם כולו, ואינו עוסק בחטאים של יחידים בתוכו (אף שהברכות והקללות נוגעות, כמובן, לכל יחיד ויחיד).

פרק כ"ט מתחיל בהפרת ברית של יחיד או של קבוצה ובעונשם:

15. דברים כ"ט

יז פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה'...

יח והתברך בלבבו לאמר: שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך...

יט... אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא.. ומחה ה' את שמו מתחת השמים.

רק החל מפסוק כא, ללא הודעה מפורשת, מתחיל הכתוב לדון בעונש הצפוי לעם כולו על הפרת הברית: חורבן הארץ וגלות אל ארץ אחרת.

הסבר להבדלים:

ניתן להציע שלכל ההבדלים הנ"ל ישנו שורש משותף, והוא ההבדל העיקרי בין שני נאומי הברית הללו:

הברכות והקללות שבפרק כ"ח באות על קיום כלל מצוות התורה² או על ביטולן, בעוד שהנאום שבפרק כ"ט עוסק בעברה אחת בלבד - עבודה זרה.

(ראה פסוקים: טו-יז; כד-כה). כמו כן מלבד עבודה זרה לא נזכרה שום עברה אחרת בפרק זה.)

לאור הבנה זאת ניתן להסביר שלכן שאין בפרק כ"ט ברכה למקיימי הברית:

ההימנעות מעבודה זרה כשלעצמה, בלא שתתלווה לה שמירת כלל המצוות, אין בה כדי לזכות את היחיד או את העם בברכה.

² הנה רשימת הפסוקים שבהם נזכר הדבר: א, ב, ט, יג, טו, מה, מז, נח, סב. יש לציין יוצא דופן אחד: בסיום הברכות נאמר (יג-יד) "כי תשמע אל מצות ה' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות. ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל, ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם". ההליכה אחרי אלוהים אחרים מופיעה כאן כדוגמה הקיצונית והברורה ביותר לכך שהעם סר מכל הדברים שעליהם נצטווה, בבחינת מה שאמרו חז"ל כי עבודה זרה שקולה כנגד כל המצוות.

פסוק לו ופסוק סד - "ועבדת שם [בגלות] אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן" - אינם שייכים לעניין הנידון: פסוקים אלו מתארים את העונש, ולא את החטא.

הברית משני צדי הירדן

'דברי הברית' - הן אלו שבפרק כ"ח והן אלו שבפרק כ"ט - נסמכים אפוא אל סיום נאומו הגדול של משה הכלול בפרקים ה'-כ"ו, נאום המכיל בתוכו חלק גדול ממצוות התורה, והם מהווים חלק מברית מחודשת שנכרתה בערבות מואב על קיום המצוות, בסמוך לכניסה אל הארץ.

אמנם מפורש הדבר שבערבות מואב נכרתה ברית (כ"ח, סט; כ"ט, יא-יד), אולם לא ניתן לנו תיאור טקס כריתת הברית, כפי שניתן הדבר בברית סיני (שמות כ"ד, א-יא).

רש"י, בבואו לפרש את הפסוק (כ"ט, יא) "**לעברך** בברית ה' ", מתאר את הדרך המקובלת לכריתת ברית:

19. רש"י על כ"ט יא

לעברך בברית ה' - דרך העברה. כך היו כורתים ברית: עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים ביניהם. כמו שנאמר (ירמיהו ל"ד, יח) 'העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו'. אלא שמעבר כזה בין שתי מחיצות אינו מתואר בפרקים שאנו עומדים בהם.

כמו כן, בין סיום נאומי המצוות של משה בפרק כ"ו לבין דברי הברית - הברכות והקלות שבפרק כ"ח - בין שני אלה ניצב פרק כ"ז, שבה כפי שראינו בתחילת השעור באה סדרת ציוויים שמצווה משה את העם בכמה עניינים הנוגעים לאירועים שעתידים להתרחש לאחר מעבר הירדן, כאשר משה לא יהיה עוד עם העם.

ונשאלת השאלה, מה מקומו של פרק זה בין סיום נאום המצוות לבין הברית הנכרתת על אותן מצוות בפרקים כ"ח-כ"ט? האין הוא חוצץ בין הדברים?⁴

אף העיון בהרכבו של פרק כ"ז כשלעצמו מעורר תמיהה: ניתן לחלק פרק זה לארבעה ציוויים שונים:

20. חלוקת פרק כ"ז לארבעה ציוויים שונים

- א. (א-ח) מעשים שונים שיש לעשותם בהר עיבל: כתיבת התורה על אבנים גדולות שיוצבו שם, בניית מזבח והקרבת קרבנות שונים עליו.
- ב. (ט-י) פניית משה והכהנים הלוויים אל כל ישראל לאמר: "הסכת ושמע ישראל: היום הזה נהיית לעם לה' א-להיך. ושמעת בקול ה' א-להיך ועשית את מצותו ואת חקיו אשר אנכי מצוך היום".
- ג. (יא-יג) חלוקת השבטים לשתי קבוצות: שישה שבטים שיעמדו לברך את העם על הר גריזים ושישה שיעמדו על הקללה בהר עיבל.
- ד. (יד-כו) פירוט שתיים עשרה העברות שעליהן חלה הקריאה "ארור"; את הרשימה הזאת צריכים הלוויים לקרוא באוזני העם, והוא צריך לענות אחריהם "אמן". משמע שמעמד זה יהיה באותו אירוע - בין הר גריזים להר עיבל.

מעיון במבנה שהצגנו עולה קושי ביחס למיקומה של פסקה ב בין הפסקות האחרות.

והלא אין היא אלא חזרה על ברית סיני - כפי שנראה מן ההשוואה המפורשת ביניהן בפסוק ס"ט הנידון, ומכך שאף ברית זו קשורה במצוות הניתנות לישראל.

התשובה שנתן ר"י אברבנאל לשאלתו בפירושו לפסוק ס"ט היא:

17. ר"י אברבנאל בפירושו לפסוק ס"ט

"ציווה הקב"ה למשה לכות את הברית הזו עתה בערבות מואב, מפני שלא יוכל אדם לומר שהברית הראשון אשר כרת עם בחורב, קיימו וקיבלו היהודים עליהם ועל זרעם באונס והכרח, בהיותם במדבר הגדול והנורא ההוא... וכמו שאמרו חז"ל (שבת פח ע"א)... **שכפה עליהם הר כגיגית** ואמר: אם תקבלו התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. הנה בעבור זה ציווה למשה שבהיותם חוץ למדבר, בארץ מואב, שכבר הייתה ארץ נושבת, יכרות עמהם ברית חדשה... **בבחינתם מבלי הכרח**".

(הערה: ר"י מבסס פירושו זה על הניגוד הגאוגרפי הנרמז בפסוק בין ארץ מואב לבין הר חורב. אך נראה שתשובתו מבוססת על מאמר חז"ל במסכת שבת יותר משהיא מבוססת על פשט המקרא.)

אולם בפירושו לפרשת נצבים השיב פרשן זה עצמו תשובה אחרת.

ר"י עוסק שם בשאלה כיצד מחייבת הברית שנכרתה בדור מסוים את הדורות הבאים כולם. הנה חלק מדבריו:

18. ר"י אברבנאל בפירושו לפרשת נצבים

השם יתברך זכה בישראל, אם מפני שהוציאם... ממצרים מבית עבדים... כמו שכתוב (ויקרא כ"ה, נה) 'כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם, אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים'. ולפי שזכה בגופותיהם כעבדים כעניינים, וזכה גם כן בנפשותיהם, לפי שהשלימה שלמות נפשיי במתן תורתו, לכן הכניסם בברית הראשון בהוציאם אותם ממצרים, והיה הברית ההוא בדם שזרק עליהם (שמות כ"ד, ח), להורות שגופם ונפשותם... כולם היו משועבדים אליו יתברך... **ולפי שעתה רצה השם יתברך לעשות עמהם חסד אחר, והוא בירושת הארץ הקדושה, הביא הצורך שייכנסו בברית חדשה. לפי שהראשון היה על שעבוד גופם והכנעת אמונתם, והשנית היא על ירושת הארץ.** ... ושיתחייבו לעבוד בה את אדוני הארץ, ושלא יעבדו אלוה אחר זולתו, כי יהיה זה מרד וקשר גדול אליו. הנה התבאר מזה צורך הברית הזו ותכליתו...

כלומר חידושו של ר"י הוא שהדבר שהצריך כריתת ברית חדשה על קיום המצוות הוא הכניסה הקרובה לארץ.

נסביר רעיון זה: ספר דברים כולו - כל נאומיו של משה בימיו האחרונים - אינו אלא הכנה לכניסה לארץ. אף הפירוט הגדול של מצוות בנאום זה, מהן 'מבוארות' ומהן 'מחודשות', נעשה לקראת החיים בארץ.³

וזהו, אם כן, גם הקשרו של חידוש ברית סיני:

הכניסה לארץ, צריך שתהא מלווה בהתקשרות החדשה בין ה' לישראל, שתהא מבוססת על קיום התורה והמצוות בארץ ועל אופי חייהם של ישראל בה.

4 אמנם מצווה אחת שמצווה משה את העם נוגעת אף לנאום המצוות שנכרתים זה עתה: כתיבת דברי התורה על האבנים שיוצבו בהר עיבל. אולם מצווה זו יכולה הייתה להידחות לאחר פרקי הברית.

3 רבות מן המצוות הנזכרות בספר דברים הן מצוות התלויות בארץ או בחיים הפרטיים והלאומיים בה.

לפי דברי ראב"ע שראינו בתחילת השעור, פרקים כ"ז-כ"ח עוסקים בברית של הר גריזים והר עיבל.

אולם דבר זה קשה שהרי בסוף הברכות והקלות שבפרק כ"ח נאמר (סט) "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב!"

שאלה זו אינה קשה למי שיפרש פסוק זה כפירוש ר"י אברבנאל - ככותרת לנאום הברית שבפרק כ"ט - ואפשר שכך אכן פירש כאן ראב"ע.

אולם גם אם לא נפרש פסוק זה כר"י אברבנאל הרי שניתן להסביר שהברית בארץ מואב והברית בהר גריזים והר עיבל - אחת היא ביסודה.

חלקה האחד נעשה בידי משה עצמו בצד המזרחי של הירדן, בערבות מואב ערב הכניסה לארץ; ותלקה האחר נעשה לאחר חציית הירדן, בעמק שכם, בטקס רב רושם שבו 'עברו' ישראל בברית באחד משערי הכניסה לארץ ישראל: "מחיצה מכאן ומחיצה מכאן [ההרים גריזים ועיבל, הניצבים משני צדי העמק הצר שביניהם] ועוברים בינתיים".

כאשר העיקרית מבין שתי הבריתות הללו - ברית ערבות מואב וברית הר גריזים והר עיבל - היא הברית השנייה, הכוללת טקס ממשי של כריתת ברית ומעבר בברית.

הברית בערבות מואב אינה אלא השתקפות מוקדמת של זו השנייה: עצם הציווי על הברית שעתידיה להיכרת בארץ ועצם העלאת דברי הברית בפיו של משה הופכים להיות 'ברית בארץ מואב'.

ברית שמכוחה יכול משה לשלב בין הציוויים על הברית העתידיה גם אמירה על חשיבותו של "היום הזה" - יום כריתת הברית בערבות מואב (כ"ז, ט'): היום הזה נהיית לעם לה' א-להיך.

שלוש הפסקות האחרות עוסקות במעשים שייעשו בעתיד, לאחר מעבר הירדן, באזור העיר שכם, בעוד שדברי משה והכוהנים בפסקה ב אינם נוגעים לעתיד: הם פונים אל ישראל שבערבות מואב בפנייה המתאימה מאוד לשעה זו - לכריתת הברית העומדת על הפתח.

ובכן, מדוע 'תחובה' פסקה זו בין חברותיה לפרק?

הרב אלחנן סמט מציע כתשובה לשאלות שהצגנו בסעיף זה את ההסבר הבא: המשמעות של כל המעשים שציווה משה לעשות בהר עיבל ובהר גריזים היא ששם ייערך טקס של כריתת ברית על קיום המצוות כולן, שהוא נושאם של כל הפרקים כ"ז-ל', לרבות פרק כ"ז כולו.

חיזוק להסבר זה שהמעמד בהר גריזים והר עיבל הוא חלק מכריתת הברית, ניתן לקבל מהדמיון שבין טקס כריתת הברית בהר עיבל לטקס כריתת הברית בסיני המתואר בשמות כ"ד (ועמד על כך ר"י אברבנאל):

- א. שניהם באים לאחר מתן מצוות לישראל על ידי משה: בסיני - אחר המצוות שבפרשות יתרו ומשפטים; (ג) "ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים"; ובהר עיבל - הציווי על עשיית הברית בא לאחר נאום המצוות שבפרשות ראה, שופטים וכי-תצא.

- ב. שניהם קשורים בכתיבת המצוות: בשמות (ד) "ויכתב משה את כל דברי ה'"; בהר עיבל (ג) "וכתבת עליהן [על האבנים] את כל דברי התורה הזאת".

- ג. שניהם קשורים בבניית מזבח: בסיני (ד) "וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר"; בהר עיבל: (ה) "ובנית שם מזבח לה' א-להיך...".

- ד. בשני המקומות מקריבים על המזבח עולות ושלמים: בשמות (ה) "ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים"; בהר עיבל (ו-ז) "והעלית עליו עולת לה' א-להיך. וזבחת שלמים...".

- ה. בשני המקומות יש תפקיד לאבנים: בשמות (ד) "ושתי עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל"; בהר עיבל (ד) "תקימו את האבנים האלה... בהר עיבל".

- ו. בשני המקומות התקיימה אכילה ושתייה: בסיני (יא) "ויאכלו וישתו"; בהר עיבל (ז) "ואכלת שם ושמת".

אך לא רק ההתרחשות שבראש הר עיבל קשורה בטקס כריתת הברית.

לא פחות מכך קשורה בכריתת הברית אף ההתרחשות שבין הר גריזים להר עיבל: במקום זה מושמעות ברכה וקללה, האופייניות לכריתת ברית.